

REGISTERBLAD

Namn: Lars Hjelm

Datum: 2005-04-14

Område av riksintresse i Uppsala län

Områdesnummer: NRO 03 006

Områdesnamn: BÅTFORS – UNTRAFJÄRDEN - BREDFORSEN

Kommun: Tierp, Älvkarleby

Kartblad: 13H SO

Area: ca 4 000 ha

Naturgeografisk region: 26 Skogslandskapet närmast söder om norrlandsgränsen

Kust/havsregion:

Regionindelning för sjöar och vattendrag: Avrinningsområde 53, Dalälven

Agrara kulturlandskapsregioner:

Landskapsform: Slätt med relativ höjd lägre än 20 m.

Riksvärde

Skog	Löv-barr-blandskog Ädellövskog Lövskog Naturskog Strandsumpskog	Fauna, flora
Vattendrag	Limnogen strandkomplex Strandäng	Fauna, flora

Värdeomdöme: Området utgör länets rikaste urskogsobjekt. Svårframkomligheten i området har medfört att skogsområden har påverkats i liten utsträckning vilket inneburit att biotoper som i stort sett saknas i regionen har kunnat bevaras. Området är av största vikt för en mängd insektsarter, främst vedinsekter. Många hackspettar finns i området, en grupp som även den drabbats hårt av det moderna skogsbruket. Den växtvärld som möter i Båtforsområdet är unik. Detta gäller förekomsten av vissa enskilda arter men i ännu högre grad florans sammansättning och artrikedom, betingad av säregna miljöförhållanden och lång kontinuitet. Området utgör utbredningsgräns för en rad arter och innehåller starkt isolerade förekomster av många andra, särskilt kryptogamer. Dess biologiska värde ökar i takt med att naturskogsbiotoper alltmer försvinner.

Huvudkriterier:

- A Område med framstående exempel på naturtyper och utvecklingsförlopp
- C Område med sällsynta och hotade biotoper och arter
- D Område med mycket rik flora och fauna
- E Område med säregen beskaffenhet

Stödskriterier: Storlek, mångformighet, naturlighet, särprägel, betydelse för flora och fauna

Förutsättningar för bevarande: Området är skyddat som naturreservat. Man kan förvänta sig att områdets forskarakaraktär successivt kommer att försvinna om området hålls torrlagt längre perioder. Vissa biotoper som fuktängarna längs älvstränderna kan då försvinna. Här bör noggranna studier påbörjas och diskussioner om vattenföringen tas upp med berörda parter.

Säkerställande: Naturreservat, Natura 2000, klass I i Länsstyrelsens naturvårdsprogram. Klass 1 i Naturvårdsverkets urskogsinventering.

Områdets huvuddrag: Området utgörs av natur- och urskogsbestånd kring ett stort antal numera delvis torrlagda älvfåror norr och söder om Untra kraftverk. Berggrunden består främst av urgraniter, yngre graniter och leptiter. Dominerande jordart är en rikblockig morän men även sedimentmarker förekommer, främst som älvängar varav många igenväxande.

Området är småkuperat och genomkorsas av många älvförgreningar med flera forssystem och småfjärdar. Älvförgreningarna avsnör en mängd små bevuxna moränöar. I området finns näringsrika strandängar, öar med barr- och blandskogskärnor, många av urskogstyp. Även partier av lövurskog, grunda fräken - / vassbevuxna flador och lövridåer längs stränderna tillhör landskapsbilden. Områdets ur rikssynpunkt botaniska betydelse är främst förknippad med de urskogsartade ädellövskogspartier och ängsgranskogar det innehåller. I synnerhet de förra utgör fragment av de ekdominerade skogar som fanns i nedre Dalälvsområdet före regleringarna. Dessa skogar utgjorde den isolerade nordliga utposten av den europeiska ädellövskogen i säregen utformning betingad av den speciella ekologiska situation som utgjort förutsättningen för deras existens, främst troligen moränens kalkhalt och läget intill det strömmande vattnet. Denna vegetationstyp får anses relikartad, kvarlevande sedan gynnsammare klimatskeden för ca 2000 - 2500 år sedan. För vissa arter i dessa skogar, speciellt de sällsynta bredbladiga lundgräsen, har reliktkaraktären av nuvarande förekomster särskilt betonats. De visar idag på sina mellansvenska förekomster mycket ringa spridning utanför nuvarande lokaler (se vidare nedan).

Stora delar, troligen merparten, av denna för nedre Dalälven specifika skogstyp har förstörts eller utarmats genom regleringarna och andra åtgärder. De viktigaste kvarvarande partierna finns inom Båtforsområdet i form av artrika, nästan rena lövträdsbestånd eller ängsgranskogar med starkt inslag av ädla lövträd (ek, lind, ask, alm, lönn) samt hassel. Den rikliga förekomsten av talrika specifika lundväxter är påfallande. Flera av dessa växter har här liksom eken de nordligaste populationerna i landet av någon storlek. Särskilt viktigt är att lundarterna här finns på naturliga, delvis t o m så gott som orörda växtplatser, medan de i övrigt, särskilt vid sin nordgräns, växer på kulturskapade eller kulturpräglade ståndorter. Exempel är lungört, myskmadra, särläka, underviol, vårärt och vätteros.

Särskilt betydelsefull är förekomsten av fem av de sällsynta bredbladiga lundgräsen, strävlost, lundskafting, skogssvingel, långsvingel och skogskorn av vilka alla utom långsvingel befinner sig vid eller mycket nära sin svenska nordgräns. Dessa gräs är i Svealand sällsynta eller mycket sällsynta och missgynnas av snart sagt varje kulturingrepp. Deras biologi är likartad också vad gäller reproduktionen. I avsaknad av utlöpare kan de i motsats till de flesta fleråriga gräs inte spridas vegetativt utan är också för vidmakthållande av en lokal population hänvisade till fröproduktion. Detta i förening med att de i Dalälvsområdet finns kvar endast tack vare gynnsamma ekologiska förhållanden torde göra dem särskilt känsliga för förändringar. Det lokalklimat ifråga om humiditet och temperatur som läget vid älven medför är sannolikt av stor vikt. Torrläggning av strömmarna mellan de öar där de nu växer skulle innebära en avsevärd risk vad gäller deras fortlevnad på längre sikt.

En unik, av vattenföring beroende vegetationstyp är de s k älvängarna (tyllängarna). Ur floristisk synpunkt är de viktiga som lokaler för sumpviolen, en överallt sällsynt östeuropeisk art, som vid nedre Dalälven har sin kanske rikaste förekomster överhuvudtaget.

Beklagligtvis har inga systematiskt upplagda inventeringar av kryptogamfloran hittills företagits. En rad fynd har dock gjorts under senare år, som understryker områdets utomordentliga betydelse som lokal för allt sällsyntare ur - och naturskogsarter.

Vedsvampar specialiserade till träd och ved av olika ålder och nedbrytningsstadier är här en viktig, rikt företrädd grupp. Så har man ifråga om corticiaceer (slättsvampar) redan vid korta besök funnit en artdiversitet som torde överträffa varje annat jämförbart område i landet. Bakom detta ligger den ovanligt stora mängden trädslag i naturlig miljö, vilket innebär att de alla finns representerade i hela serier av åldrar och nedbrytningsstadier. Det rinnande vattnet ökar biotopdiversiteten och därmed artrikedomen. Ett exempel är de naturliga bestånden av lind utmed strömfåror, i sig märkliga, och förutsättning för en speciell svampflora. Eksvampfloran är av mycket stort intresse beroende på läget vid ekens nordgräns, på att både klen och grov ek finns i olika miljöer, och på att ekar finns i alla lägen och stadier av succession. Som eksvamplokal anses denna vara den bästa i Sverige.

Även bland mossor och lavar finns i området mycket sällsynta arter vilka är beroende av urskogskaraktär eller den humiditet som det strömmande vattnet skapar.

Området hyser en mycket art- och individrik fågelfauna särskilt med avseende på hackspettar och tättingar. Insektsfaunan är synnerligen rik med ett stort antal sällsynta arter. Framför allt är vedinsekterna välrepresenterade beroende på lövurskogen och den anmärkningsvärt stora mängden döda och döende träd.

Inte bara en lång rad av mycket sällsynta insektsarter har påträffats inom området under åren. Båtforsområdet har även visat sig vara av stort djurgeografiskt intresse där såväl en rad nordliga arter har sina sydligaste förekomster i landet som många sydliga arter har sina nordligaste förekomster. Flera östliga arter har runt nedre Dalälven sin enda förekomst i landet. Ett exempel på detta är den stora jordlöparen (*Agonum longiventre*), som i Norden har sin enda utbredning runt nedre Dalälven. Arten, som lever i försumpade urskogsartade miljöer, är under de senaste decennierna enbart påträffad i Båtforsområdet. Arten förekommer närmast i Leningradområdet.

Många av de sällsyntaste skogsarterna påträffades under 1940-talet inom ett vidare område efter Dalälvsfjärdarna, ända in i södra Dalarna. Skogsbruket har till stora delar eliminerat eller starkt fragmenterat många av dessa skogsbestånd vilket gjort att flera arter under senare tid ej påträffats på andra platser än i själva Båtforsområdet. Detta är det enda större sammanhängande naturskogsområde inom regionen som fortfarande kan erbjuda de mest fordrande insektsarterna överlevnadsmöjligheter.

Fortsatta undersökningar över insektsfaunan har inte bara visat en unik artsammansättning av arter som utvecklas i döda träd. Flera i landet mycket sällsynta arter som lever i fuktmarker, främst strandmiljöer, har också påträffats i stora populationer vid Båtfors, där älvens översvämningar på de flacka tyllängarna gett speciella livsbetingelser.

Det är dock främst den faunadel som lever i döda träd som gett området dess unika karaktär. Av de 133 mycket hotade skalbaggsarterna som artfaktarbetats i "Faunavård i skogsbruket. Del 2. - Den lägre faunan" är inte mindre än 25 av dessa påträffade inom Båtforsområdet.

Anmärkning: Delar av området är berört av skogsbruk, vägdragningar, fritidsbebyggelse etc.

Referenser:

- Länsstyrelsen i Uppsala län och Uppsala läns landsting, 1982: Vägvisare till naturen i Uppsala län.
Länsstyrelsen, 1986: Inventering av våtmarker i Uppsala län. Medd. 1/1986.
Länsstyrelsen, 1987: Naturvårdsprogram för Uppsala län. Medd. 2/1987.
Naturvårdsverket, 1982: Urskogsinventering. SNV PM 1508
Almquist, E. 1929: Upplands vegetation och flora. Acta phytog. suec. 1.
Baranowski, R. 1975: Bidrag till kännedomen om coleopterfaunan vid nedre Dalälven 1. - Ent. Tidskr. 96:97-115
Baranowski, R. 1977: Natur vid nedre Dalälven. 2. Insektsinventering. - SNV, plansekr. SNV PM 849.
Baranowski, R. 1980: Bidrag till kännedomen om coleopterfaunan vid nedre Dalälven 2. - Ent. Tidskr. 101:29-42.
Baranowski, R. 1982: Bidrag till kännedomen om coleopterfaunan vid nedre Dalälven 3. - Ent. Tidskr. 103:65-70.
Ehnström, B. & Walden, H. 1986: Faunavård i skogsbruket. Del 2 - Den lägre faunan. Värnamo.

- Eliasson, H. 1945+1946: Macrolepidopterfaunan i Älvkarleby. Ent. Tidskr. 65:136-154. 66:218-232.
- Eliasson, N. & Palm, T. 1950: Urskogsöar i nedre Dalälven. Natur i Gästrikland. P. 275-285.
- Gustafsson, L.Å., 1978: Sumpviolen (*Viola ullginosa*) - hotad våtmarksväxt. Fauna och flora 73: 241-250.
- Höjer, J. & Löfgren, T., 1986: Natur vid nedre Dalälven 6. Vegetation och SNV PM 141.
- Ingelög, T. et al. (ed.) 1984: Floravård i skogsbruket. Skogsstyrelsen.
- Leiler, T.-E. 1947: Bidrag till kännedom om svenska Coleopteras utbredning och levnadssätt. - Opusc. Ent. 12:158.
- Lundberg, S. 1964: Bidrag till kännedom om biologin för några svenska terambycider. - Ent. Tidskr. 85:165-167.
- Lundberg, S. 1967: Bidrag till kännedom om svenska skalbaggar 10. - Ent. Tidskr. 88:78-79.
- Lundberg, S. 1978: Bidrag till kännedom om svenska skalbaggar 17 (Coleoptera). - Ent. Tidskr. 99:31-34.
- Länsstyrelsen i Uppsala län, 1972: Naturvårdsinventering, 7. Älvkarleby kommun.
- Länsstyrelsen i Uppsala län, 1979: Naturvårdsinventering, 9. Tierps kommun, södra delen. Medd. 1979:3.
- Nordin, A., 1984: Floristiska notiser. Lavar. Svensk bot. tidskr. 78: 60.
- Palm, T. 1938: *Meliceria trädgårdhi* n. sp. - Ent. Tidskr. 59:87-90.
- Palm, T. 1939: *Ocyusa tullgrens* n. sp. - Ent. Tidskr. 60:151-154.
- Palm, T. 1940, 1941, 1942: Über die Entwicklungsstadien und Lebensweise elniger wenig bekannten Käferarten in Urwaldsgebieten an Fluss Dalälven. - Opusc. Ent. 5:7-15, 6:17-26 och 7:19-21.
- Palm, T. 1941: Über einige tiergeographisch bemerkenswerte Käferfunde am Fluss Dalälven. - Ent. Blätter. 37:219-221.
- Palm, T. 1942: Coleopterfaunan vid nedre Dalälven. - Ent. Tidskr. 63:1-59.
- Palm, T. 1953: Anteckningar om svenska skalbaggar VII. - Ent. Tidskr. 74:15.
- Palm, T. 1955: Coleoptera i brandskadad skog vid nedre Dalälven. - Ent. Tidskr. 76:40-45.
- Palm, T. 1955: Bidrag till kännedom om svenska skalbaggars biologi 12. En skalbaggsbiocönos i gamla granlågor. - Ent. Tidskr. 76:146-149.
- Palm, T. 1959: Die Holz- und Rindenkäfer der sud und mittelschwedischen Laubäumen. Opusc. Ent. Suppl. XVI. 374 sid. Lund.
- Palm, T. 1956: Anteckningar om svenska skalbaggar XI. - Ent. Tidskr. 77:56-63.
- Palm, T. 1984: Svenska fynd av långhorningen *Acanthocinus griseus* F. - Ent. Tidskr. 105:155.
- Ryberg, M., 1967: Några synpunkter på lundgräsens ekologi i östra Svealand. Svensk bot. tidskr., 61:385-418.
- Stockholms ornitologiska förening och Upplands ornitologiska förening, 1999: Fågellokalor i Uppland och Stockholms län.